

Sztuka różnorodności w edukacji kulturowej

**Barbara Pasterak
Tomasz Włodarski**

Spis treści

O potrzebie dostępnej edukacji kulturowej 4

Słowniczek 6

- Osoby z różnymi potrzebami..... 6
- Dostępność 7
- Dostęp alternatywny 7
- Projektowanie uniwersalne 8
- Audiodeskrypcja 8
- Tyflografika..... 9
- Pętla indukcyjna..... 9
- Napisy dla niesłyszących..... 10
- Polski język migowy..... 10

Bądź wrażliwy – miej wyobraźnię 11

- Nie krytykuj siebie czy innych za brak wrażliwości... 11
- Spotkaj się z osobami z różnymi potrzebami 13
- Zadbaj o wrażliwość zespołu..... 14
- Bądź rzecznikiem dostępności
w przestrzeni publicznej 16

Planowanie 19

- Scenariusz warsztatu 20
- Wsparcie dla edukatora(-ki) 21
- Przygotowanie zaproszenia.....23
- Formularze zgłoszeniowe 25
- Wybór przestrzeni warsztatowej 27

Spis treści

Wybór materiałów do warsztatów 29

- Materiały audiowizualne 29
- Materiały drukowane 31

Przebieg warsztatów 33

- Dobry początek.....33
- Bezpośrednia komunikacja 34
- Prowadzenie warsztatów 35
- Ewaluacja.....37

Planowanie dostępności w organizacji.....39

- Audyt dostępności 39
- Przygotowanie opisu instytucji
na dostępnej stronie internetowej 41
- Oznaczenia w dostępnej sali warsztatowej.....43

Podstawowe zasady projektowania uniwersalnego.....45

Podsumowanie.....50

O potrzebie dostępnej edukacji kulturalnej

Dostępność i prawo do uczestniczenia w wydarzeniach kulturalnych czy społecznych to słowa, które wszyscy chcemy słyszeć w przestrzeni publicznej. Otwierają naszą wyobraźnię i działania na spotkanie z drugim człowiekiem i branie pod uwagę jego potrzeb. I choć na poziomie wartości są one zasadą naszej pracy, to uświadomiliśmy sobie, że na poziomie aktywności jesteśmy niejednokrotnie przerażeni, zablokowani i przytłoczeni ogromem potrzeb, brakiem wiedzy, w jaki sposób realizować postulaty dostępności czy uniwersalności naszych działań.

Budując partnerstwo w projekcie *Youth Learning Through Arts* (dalej YLTA), postawiliśmy sobie za cel sprawdzenie, czy nasza wiedza z zakresu dostępności budowania oferty kulturalnej przełoży się na możliwość zaplanowania i przeprowadzenia uniwersalnych warsztatów edukacyjnych z wykorzystaniem sztuki.

Okazało się, że nie jest łatwo prowadzić warsztat w sposób uniwersalny. Grupa o różnorodnych potrzebach jest dużym wyzwaniem dla animatora(-ki) i edukatora(-ki). Musimy nie tylko właściwie się przygotować i poznać sposoby udostępniania

materiałów czy kanały komunikacji. Musimy także zmienić sposób działania. Taki warsztat skupia uwagę edukatora(-ki) nie tylko na scenariuszu, ale zmusza do większego zaangażowania w indywidualną relację i postępy każdego z uczestników. Dużo więcej uwagi wymagają też narzędzia, które edukator(ka) wykorzystuje w indywidualnej pracy.

Wyciągnęliśmy z naszych doświadczeń ważny wniosek. Uniwersalne planowanie (porównaj:) jest możliwe dopiero, gdy uda nam się zdobyć doświadczenie, pokonać początkowy lęk przed pracą z osobami z różnymi potrzebami oraz gdy uda nam się zbudować wiedzę o narzędziach, które nie zawsze są kosztowne czy bardzo skomplikowane. Dlatego chcemy przedstawić Wam w tej publikacji zestaw odpowiedzi, jakie postawy, czynności i narzędzia zastosować, by zacząć działać w sposób dostępny. Wierzymy, że wraz ze zdobytym doświadczeniem, będziecie w stanie wyobrazić sobie własny warsztat jako otwarty na różnorodne potrzeby uczestników Waszych spotkań.

Proponujemy zatem: **dążymy do jak najpełniejszej dostępności**, będąc **otwartymi na różne potrzeby**, ale **działamy małymi krokami**.

Słowniczek

Osoby z różnymi potrzebami

Używając w kontekście dostępności określenia „osoby z różnymi potrzebami” i zastępując nim wyrażenia „osoby ze szczególnymi potrzebami” lub „osoby z niepełnosprawnościami”, podkreślamy naszą otwartość na każdego. I pomimo faktu, że nasze prawo (polskie) mówi o osobach „ze szczególnymi potrzebami”, wychodząc poza potoczne rozumienie potrzeby jako niepełnosprawności, to – za głosem płynącym ze środowiska organizacji pozarządowych – często będziemy mówić o osobach z różnymi potrzebami, ponieważ uczestniczenie w kulturze czy obecność w przestrzeni publicznej nie jest „szczególną” potrzebą. Potrzeby są różne i różne są również sposoby ich realizowania.

W tym tekście mówić jednak będziemy też o „osobach z niepełnosprawnościami”. To naturalne, że będą to pierwsze osoby i grupy, których potrzeby zidentyfikujemy w naszym środowisku i zaprosimy do współpracy.

Dostępność

najlepiej zdefiniowana jest w *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*, w artykule 9, jako „możliwość prowadzenia niezależnego życia i pełnego uczestnictwa we wszystkich sferach życia (...) na równi z innymi osobami”. Zatem każde działanie, które uzależnia dostęp dla osoby z niepełnosprawnościami od wykonania dodatkowego wysiłku czy dodatkowej czynności, czego inni robić nie muszą, jest działaniem niedostępnym. W takich sytuacjach może być mowa jedynie o „dostępie alternatywnym”.

Dostęp alternatywny

to działanie ułatwiające osobom z niepełnosprawnościami udział w naszym spotkaniu czy warsztatach, lecz nie daje ono niezależności oraz ma charakter jednorazowy. W polskiej legislacji mówi się o trzech formach dostępu alternatywnego: zatrudnienie asystenta, zaoferowanie dodatkowych środków technicznych (np. składanego podjazdu – stały podjazd byłby elementem dostępności), dokonanie zmiany organizacyjnej – np. tymczasowe przeniesienie sekretariatu na parter.

Projektowanie uniwersalne

„Oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania, choć nie wyklucza zastosowania koniecznych rozwiązań technicznych, ważnych dla poszczególnych grup osób, jeśli to potrzebne” (porównaj Konwencja, artykuł 2).

Projektowanie uniwersalne to przede wszystkim tworzenie nowych rozwiązań i działań. Nie ogranicza się do dostępności architektonicznej. Można w ten sposób zaprojektować warsztat, konferencję i inne usługi.

Audiodeskrypcja

słowny opis treści wizualnych na potrzeby osób z niepełnosprawnością wzroku. Bywa stosowany w odniesieniu do malarstwa, rzeźby, spektakli teatralnych, filmów. W przypadku dzieł teatralnych i filmowych audiodeskrypcja musi być podporządkowana dialogom, by ich nie zagłuszać.

Tyflografika

rysunek wypukły; graficzna adaptacja dzieła wizualnego, np. obrazu, grafiki, fotografii, przeznaczona na potrzeby osób z niepełnosprawnością wzroku. Wykorzystuje różnicowanie poziomów wypukłości i np. różnicę faktur. Może być wykonywana różnymi technikami: druku wypukłego, żłobienia lub wyklejona z różnych materiałów. Kluczowe jest zachowanie proporcji i relacji między przedstawionymi elementami dzieła. Często dla czytelności przekazu tyflografika ma elementy uproszczone.

Pętla indukcyjna

To elektromagnetyczne urządzenie, które pozwala osobom niedosłyszącym i korzystającym z aparatów słuchowych lub implantów ślimakowych, mających możliwość włączenia funkcji „T”, wzmocnić głośność prowadzonej rozmowy. Niezbędne jest wówczas nagłośnienie, czyli osoba prowadząca musi mówić do mikrofonu. Pętla będzie też podbijać dźwięki nagrania, np. filmu. Informacja o pętli powinna znaleźć się na stronie internetowej oraz przed salą warsztatową.

Napisy dla niesłyszących

napisy do filmu lub spektaklu, które uwzględniają potrzeby osób niesłyszących i słabosłyszących. Prócz dialogów zawierają też informacje o wykorzystywanych istotnych dźwiękach i muzyce, a także niewerbalnych wypowiedziach (okrzykach, westchnieniach).

Gdy konieczna jest identyfikacja osoby mówiącej, stosuje się wskazanie danej osoby. Czasem stosowane są kolory dla rozróżnienia kluczowych osób mówiących.

Polski język migowy

naturalny język wizualno-przestrzenny używany przez Głuchych w Polsce. W innych krajach Głusi posługują się w komunikacji swoimi narodowymi językami migowymi. PJM odróżnia się od tak zwanego Systemu językowo-migowego (skrót: SJM), który jest językiem sztucznym, powstałym w oparciu o polski język foniczny.

Bądź wrażliwy – miej wyobraźnię

Codziennie przekonujemy się, że otwartość naszych działań zależy od naszej wrażliwości na potrzeby innych. Nie jest to łatwe, szczególnie w stosunku do osób z niepełnosprawnościami, wobec których często czujemy lęk. Nie jest to lęk przed osobą, ale wynika z obawy przed brakiem wiedzy, czy możemy zapytać o konkretną potrzebę i sposób jej realizacji. Dlatego pierwszym krokiem do otwartych działań jest ODWAGA do przełamania własnych oporów i obaw. Jak to zrobić?

Nie krytykuj siebie czy innych za brak wrażliwości

Nasze odczucia osadzone są na postawach, których uczymy się poprzez zanurzenie w społeczeństwie. Możesz zastanowić się, w jaki sposób Ty czy Twoje otoczenie traktujecie osoby z niepełnosprawnościami. Często postawą w sytuacji zetknięcia z osobą z niepełnosprawnością jest traktowanie jej w sposób litościwy (*charity model*). Pamiętaj jednak, że osoby z różnymi potrzebami nie oczekują współczucia czy litości. Chcą być traktowane na równi z innymi. Dotyczy to także motywów naszego postępowania – potraktuj każdą osobę nie jako „potrzebę” (model społeczny), ale jako człowieka, który chce w inny sposób skorzystać

z Twojej oferty (*model podmiotowy*), a więc unikaj w swoim podejściu spoglądania na drugiego człowieka przez pryzmat jego niepełnosprawności. Z czasem zobaczysz, że osoby z niepełnosprawnościami są nie tylko uczestnikami warsztatów, ale je z Tobą współtworzą (*model twórczy*).

model litościwy = pomoc poszkodowanym przez los

model społeczny = skupienie na fakcie, że potrzeba jest wynikiem bariery, którą musimy usunąć

model podmiotowy = każdy człowiek ma prawo do równego dostępu do przestrzeni publicznej, a nie ma być przedmiotem udostępniania

model twórczy = każdy jest uczestnikiem i twórcą/współtwórcą działania

Spotkaj się z osobami z różnymi potrzebami

Należy rozbić różne potrzeby na konkretne potrzeby. Wyrażenia „osoby z różnymi potrzebami” czy „osoby z niepełnosprawnościami” są pojęciami zbyt szerokimi, by realizowały naszą taktykę budowania wrażliwości i wiedzy „krok po kroku”. Pamiętaj o tym, że pracując w konkretnym miejscu, miejscowości, lokalnej wspólnocie pracujemy z osobami o określonych potrzebach. Oczywiście, nasza wrażliwość i otwartość dąży do gotowości na różne wyzwania. Jednak podstawą jest spotkanie z osobami w Twojej własnej okolicy, na współpracę z którymi masz największe szanse.

Poznaj zatem otoczenie swojej instytucji. Najłatwiej zrobić to nawiązując relację z organizacjami pozarządowymi pracującymi na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Jeśli w Twojej miejscowości takich nie ma, zobacz jakie organizacje publiczne zaangażowane są w pomoc osobom z niepełnosprawnościami. Może to być oddział Twojego lokalnego samorządu, gminy, opieka społeczna, szkoła a nawet przychodnia. Pamiętaj jednak, że często w tego typu instytucjach praktykowany jest model litościwy. Wyzwaniem będzie wtedy wejście na poziom podmiotowego traktowania osób z niepełnosprawnościami.

Nawiązanie relacji z organizacją czy podmiotem ułatwi Ci wejście w środowisko osób z niepełnosprawnościami. Organizacje pozarządowe często oferują spotkania, warsztaty lub szkolenia, które mówią o potrzebach danej grupy osób, na przykład o potrzebach osób z niepełnosprawnością wzroku czy słuchu lub o kulturze osób g/Głuchych (osoby g/Głuche nie postrzegają się jako osoby z niepełnosprawnościami!).

Pamiętaj: jeśli nie wiesz o co zapytać czy jak się zachować – po prostu to POWIEDZ. Otwartość na potrzeby innych, to także **otwartość do mówienia o sobie.**

Zadbaj o wrażliwość zespołu

Dużo łatwiej pracuje się w instytucji, w której zespół współdzieli wartości i idee, w którym istnieje porozumienie co do wizji i celu działania. Szczególnie w instytucji kultury, gdzie pracuje się z i na emocjach uczestników i twórców wydarzeń czy warsztatów artystycznych i kulturalnych. Coraz głośniejsze mówi się także, że wizja kultury ma ogromne znaczenie dla skuteczności działania. Wizja, w której kultura jest przestrzenią wspólnego uczestnictwa, badania i kształtowania relacji pomiędzy ludźmi i społecznościami.

Jako animator(ka) i edukator(ka) kulturowy(-a) zaproś pozostałe osoby ze swojego zespołu do relacji, które udało Ci się nawiązać z osobami z niepełnosprawnościami. Zorganizuj spotkanie/ warsztat, poprowadzony przez osoby z niepełnosprawnościami, w których opowiedzą one o samych sobie, o różnych potrzebach w dostępie do kultury, o korzystaniu z przestrzeni publicznej. Osobiste doświadczenie otwiera skuteczniej niż opowieści z drugiej ręki.

Jeśli Ci się to uda, zachęć do udziału w takim warsztacie osoby zarządzające instytucją, odpowiedzialne za zakupy czy planujące budżet i działania. Ich szeroki udział ułatwi Ci pracę i Wasze negocjacje co do inwestycji w konieczność dostosowania instytucji do potrzeb osób z niepełnosprawnościami tak, by Twój warsztat odbywał się nie tylko w przyjaznej atmosferze, ale także w dostępnej przestrzeni. Jeśli planujesz warsztaty oraz materiały zapewniające dostępność, pomyśl, czy nie poinformować o tym osób zarządzających budżetem Twojej organizacji już na etapie rocznego planu. W ten sposób zwiększysz szansę zapewnienia sobie środków na realizację swoich dostępnościowych pomysłów.

Bądź rzecznikiem dostępności w przestrzeni publicznej

Spotkasz się być może z sytuacją, w której to na Tobie będzie spoczywać obowiązek przekonania osób z Twojego zespołu do konieczności otwierania się na osoby z różnymi potrzebami. Zachęcamy Cię do głębszej refleksji i poszerzenia swojej wiedzy na temat pracy z dostępnością i różnorodnością.

W dyskusji warto odwołać się do naszych własnych potrzeb, które sprawiają, że chcemy otrzymać dostęp do usługi czy oferty w zindywidualizowany sposób. Nawet konieczność noszenia okularów do czytania powoduje, że mamy potrzebę, by teksty wystaw czy instrukcji były drukowane większą czcionką. Rodzic z dzieckiem czy osoba, która złamała nogę i czasowo porusza się o kulach, to także osoby z różnymi potrzebami.

W powszechnym rozumieniu niepełnosprawność kojarzy się z jakimś brakiem albo rozpoznaną społecznie chorobą, np. osoby poruszające się na wózku, osoby niewidome poruszające się z białą laską, osoby z zespołem Downa itd. Ale o niepełnosprawności i utrudnionych możliwościach uczestniczenia czy angażowania się w życie społeczne możemy mówić także wtedy, kiedy osoba doświadcza przewlekłej choroby lub zaburzenia wpływającego na jej funkcjonowanie w różnych sferach życia: fizycznej, intelektualnej, psychicznej, społecznej.

Tak zwana niepełnosprawność ukryta, często niewidoczna na pierwszy rzut oka lub mało rozpoznawalna społecznie, to m.in. astma, choroby nerek, choroby serca, cukrzyca, epilepsja, hemofilia, choroby nowotworowe, stwardnienie rozsiane itd.

Projektowanie działań w sposób uniwersalny pozwala uwzględniać potrzeby różnych osób, także tych, których zmagania nie jesteśmy w stanie zauważyć czy oszacować ich możliwości fizycznych. Rozwiązania, które włączają osoby o różnych potrzebach, będą szansą na równy udział bez konieczności ujawniania np. swojego stanu zdrowia.

Uzasadniając konieczność poszerzenia oferty możesz też odwołać się do argumentów prawnych. Zakaz dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w dostępie do korzystania z własnych praw i wolności to jedna z najważniejszych zasad wymieniona w Europejskiej Karcie Praw Podstawowych (porównaj: Dz. U. EU 2016/C 202/02, artykuł 21). Unia Europejska uznaje także prawo osób z niepełnosprawnościami do korzystania ze środków mających zapewnić im samodzielność, integrację społeczną i zawodową oraz udział w życiu społeczności (porównaj: artykuł 26).

Kluczowym dokumentem, do którego można się odwołać, jest także *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* (dalej jako Konwencja). Można w nim znaleźć próbę zdefiniowania dostępności. Artykuł 9 wymienia obowiązki rządów, które podpisały ten dokument. Ich wspólnym mianownikiem jest

„zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami możliwości prowadzenia niezależnego życia i pełnego uczestnictwa we wszystkich sferach życia (...) na równi z innymi osobami”.

Dostępność oznacza zatem stworzenie takiego otoczenia w instytucji kultury, które pozwoli osobom ze szczególnymi potrzebami na niezależne (na przykład samodzielne) korzystanie z naszej oferty na równych zasadach – takich samych, jak wszystkim innym. Ta równość oznacza możliwość korzystania z oferty za pomocą określonych narzędzi. To wybór, jaki posiada każda inna osoba: czy, kiedy i jak skorzystać z oferty.

Każdy kraj w Unii Europejskiej powinien wytworzyć własne akty prawne dotyczące niedyskryminacji czy równego dostępu do usług i oferty instytucji publicznych. W Polsce od 2019 obowiązuje ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (– Dz.U. 2019 poz. 1696), która zobowiązuje wszystkie podmioty publiczne oraz podmioty prywatne i organizacje społeczne korzystające z finansowania ze środków publicznych do stwarzania szans równego dostępu do świadczonych usług czy korzystania z ich oferty.

Planowanie

Zwykle planowanie działań edukacyjnych zaczynamy od zarysowania celu i wybrania tematu. Oczywiście warsztaty mogą realizować jednocześnie kilka celów, ale zwykle jest jakiś główny, nadrzędny. Może to być na przykład rozwinięcie wyobraźni przestrzennej czy poznanie nowych technik tańca.

Cel będzie warunkował wybór tematu. Jeśli planujesz, aby warsztaty były okazją do spotkania się osób słyszących i g/Głuchych i wymiany perspektywy, mniej ważne będzie dobre poznanie nowej wiedzy – szukaj wtedy tematów, w których sednem będzie osobiste doświadczenie. Jeśli główną ideą będzie doskonalenie pracy z głosem, prawdopodobnie nie będzie to warsztat dla osób słabosłyszących i niesłyszących, dla których komunikowanie się w języku fonicznym może być bardzo trudne. Podchodź krytycznie do tego, jak planujesz warsztat – unikaj też stereotypów, np. takich które mówią, że osoby niewidome mają doskonały słuch.

Nie wszystko będzie interesowało wszystkich odbiorców i nie wszystkie tematy sprawdzą się dla wszystkich grup jednakowo. Warto szukać i sprawdzać, a jeszcze lepiej pytać o zainteresowania i oczekiwania bezpośrednich odbiorców, jeśli tylko jest to możliwe. Takie badanie potrzeb może Cię naprowadzić na mniej

oczywiste tropy – np. na warsztaty taneczne dla osób o ograniczeniach w poruszaniu się.

Zwłaszcza jeśli to Twoje pierwsze kroki w kierunku inkluzywnej edukacji, pomyśl, jaki temat może być interesujący dla grupy z różnymi potrzebami. Jeśli już prowadzisz warsztaty i chcesz poszerzyć ich grupę odbiorczą, zacznij od ogólnych i podstawowych tematów. Na specjalistyczne treści przyjdzie czas, gdy nabierzesz doświadczenia.

Scenariusz warsztatu

Zajęcia warto zaprojektować różnorodnie, tak aby uwzględniały różne rodzaje aktywności. W ten sposób zwiększymy szansę, że każdy znajdzie coś dla siebie. Część warsztatów może uruchamiać ciało, a w drugiej części będzie czas na działania konstrukcyjne. Można zacząć od ćwiczeń indywidualnych, potem w parach, a na końcu przejść do działań w grupie. Albo odwrotnie – najpierw wszyscy robią to samo, a potem jest czas na indywidualne poszukiwania.

Najbardziej włączające będą działania otwarte, które nie mają jednego sposobu wykonania. W ten sposób unikniemy sytuacji, w których stopień sprawności będzie wpływał na możliwość realizacji polecenia. Zamiast precyzji i równego tempa, warto postawić na kreatywność i zabawę.

Planując scenariusz warsztatów, warto od początku myśleć o uruchomieniu różnych zmysłów. Zaplanować pomoce wizualne, obiekty o różnych fakturach, które pobudzą wyobraźnię. Jeśli pokazujemy jakieś przedmioty, a na zajęciach są osoby niewidome, znajdźmy takie pomoce, które można dać im do ręki, pozwolić dotknąć, żeby zbadać ich kształt.

Weź też pod uwagę, że osoby z niepełnosprawnością są różne i tak jak wszyscy mają różne preferencje, zainteresowania, sposoby bycia. Tak jak wśród każdej grupy – jedni potrzebują dużo ruchu, inni spokoju i porządku, nie wszyscy lubią rysować. Unikaj stereotypów. Szukaj i sprawdzaj.

Wsparcie dla edukatora(-ki)

Nie musisz wszystkiego robić samodzielnie. Jeśli chcesz uwzględnić potrzeby różnych odbiorców, pomyśl też o swoich potrzebach, własnym bezpieczeństwie, wsparciu dla siebie. Im bardziej różnorodna grupa, tym więcej będziesz potrzebować pomocy.

Dobłą praktyką jest prowadzenie warsztatów w parze dwóch osób prowadzących, które mogą się uzupełniać. Kiedy jedna z nich jest zaangażowana w tłumaczenie polecenia, druga może być bardziej skupiona na grupie i reagować na bieżące potrzeby.

Poproś o pomoc kogoś z zespołu, znajdź wolontariuszy. Jeśli piszesz wniosek o grant na działanie, wpisz koszt honorariów dla dodatkowych prowadzących, dla asystentów, którzy np. pomogą w dotarciu na miejsce, w poruszaniu się po sali lub w audiodeskrybowaniu na żywo, dla ekspertów, którzy pomogą Ci przygotować merytorycznie działania. Ekspertem może być doświadczony pedagog, który pracuje z osobami z niepełnosprawnościami, np. jako nauczyciel w szkole dla niesłyszących lub tyflopedagog, specjalista pracujący w organizacji pozarządowej, osoba z niepełnosprawnością, która może przeanalizować zaproponowany przebieg warsztatów pod kątem uwzględnienia swoich potrzeb, zaproponować jakieś narzędzia lub techniki pracy.

Jeśli masz możliwość, zdobywaj wiedzę w zakresie dostępności, korzystaj z oferowanych szkoleń (na żywo lub online), możesz też poszukać innych inkluzywnych warsztatów prowadzonych przez kogoś doświadczonego, żeby na własnej skórze testować, co działa.

Pamiętaj też, że nie musisz być ekspertem(-ką) we wszystkim. Warto zapytać uczestników, czy mają jakieś uwagi. Nie bój się przyznać, że pierwszy raz prowadzisz takie zajęcia, albo że nie masz doświadczenia w pracy z osobą z taką niepełnosprawnością. Zapytaj, co się sprawdziło, co można by poprawić, a co można zrobić lepiej.

Przygotowanie zaproszenia

Każdy warsztat wymaga zaproszenia. Informacja o wydarzeniu powinna znaleźć się na stronie internetowej, w mediach społecznościowych, na ulotce, w zaproszeniu papierowym (np. wysyłanym do konkretnej szkoły, grupy). Jeśli zależy Ci na różnorodnej grupie odbiorców, warto zróżnicować kanały komunikacji. Informacja opublikowana tylko w mediach społecznościowych nie będzie miała szansy dotrzeć do osób, które korzystają z Internetu w niewielkim stopniu. Jeśli wybierzesz tylko druki lub plakaty, nie będą one dostępne dla osób niewidomych.

Także treść i forma zaproszenia powinna być dostępna dla jak najszerszej grupy odbiorców. Pamiętaj o jasnym i komunikatywnym języku. Wskaż planowane udogodnienia.

Ważnym punktem jest uwzględnienie danych kontaktowych, umożliwiających różne formy kontaktu. Osoby z niepełnosprawnością wzroku częściej zadzwonią. Z kolei g/Głusi wolą wysłać wiadomość SMS. Oczywiście zawsze warto korzystać z wiadomości e-mail. Bezpośredni kontakt będzie też ważny, żeby umówić się z daną osobą na ewentualne wsparcie asystenckie, np. dotarcie z przystanku do budynku lub przemieszczanie się w samym budynku.

Dla osób w spektrum autyzmu ważna będzie informacja o przebiegu wydarzenia. Jeśli zapraszasz konkretne osoby, możesz przygotować dla nich krótki opis miejsca,

gdzie odbywają się zajęcia, kto je prowadzi, ile będą trwały, na co trzeba się przygotować w trakcie warsztatów.

Warto w zaproszeniu na warsztat wskazać na niektóre elementy, np. na głośne dźwięki czy bardzo ostre światło, które mogą pojawić się w trakcie zajęć. Albo że będzie używana farba i jest ryzyko ubrudzenia się. W ten sposób wszyscy mogą świadomie zdecydować, czy jest to dla nich odpowiednie wydarzenie lub się na nie przygotować.

Przygotowując druki – opisy, instrukcje czy ulotki – pamiętaj o zasadach przedstawionych poniżej, w części dotyczącej przygotowania materiałów . Publikując informacje w Internecie, zadбай o tekst alternatywny dla wszystkich elementów wizualnych – dodawanych zdjęć lub grafik. Opisz w kilku słowach, co znajduje się na zdjęciu.

Jeśli chcesz zaprosić osoby g/Głuche i planujesz tłumaczenie, zaplanuj nagranie krótkiego zaproszenia w języku migowym, które opublikujesz w sieci. Powinny się tam znaleźć podstawowe informacje – co, gdzie i kiedy oraz dlaczego warto skorzystać. Takie nagranie można zrobić nawet telefonem komórkowym, nagrywając tłumacza lub znajomą osobę g/Głuchą, która może być też ambasadorem wydarzenia (lub instytucji), najlepiej żeby była to osoba rozpoznawalna w środowisku g/Głuchych. Takie zaproszenie będzie jasnym komunikatem, że zauważasz potrzeby tej grupy odbiorców.

Poinformuj osoby, które zapraszasz, o tym, jak wygląda miejsce, w którym odbywa się spotkanie i jak się do niego dostać. Jeśli dotarcie wymaga alternatywnego dojścia, np. innym wejściem dla osób na wózku, lepiej wiedzieć to z wyprzedzeniem. W ten sposób można też zaplanować czas przyjazdu. Równie ważne są informacje o czasie trwania spotkania i dostępie do toalety. Jeśli w danym miejscu toaleta nie jest dostosowana do potrzeb osób na wózkach, nie wykluczy to obecności takiej osoby, ale powinna ona wiedzieć o tym wcześniej.

Formularze zgłoszeniowe

Daj osobom, które pojawią się na warsztatach, możliwość poinformowania o swoich potrzebach. Jeśli prowadzisz zapisy na zajęcia, możesz przygotować prosty formularz zgłoszeniowy online, w którym będzie można zaznaczyć potrzebę skorzystania z tłumacza PJM, asystenta itd. Dobrym rozwiązaniem jest np. stworzenie otwartego formularza w dokumentach Google lub Microsoft, bo są dostępne dla osób niewidomych. Pamiętaj o zostawieniu wolnego pola na dopisanie dodatkowych uwag – nie wszystkie potrzeby mogą się mieścić w prostym formularzu. Możesz też zapytać o indywidualne potrzeby w mailu lub podczas rozmowy telefonicznej. Jeśli zapraszasz grupę osób, np. klasę, zapytaj opiekuna/nauczyciela/kierownika grupy o wszystkie szczegóły. To zwykle osoba, która najlepiej zna grupę.

Przykładowy zapis w formularzu:

Twoje indywidualne potrzeby *		
	tak	nie
asystent podczas warsztatów	☐	☐
asystent podczas drogi do i z warsztatów	☐	☐
audiodeskrypcja na żywo	☐	☐
słuchawki wyciszające	☐	☐
pętla indukcyjna	☐	☐
tłumaczenie z/na Polski Język Migowy	☐	☐
Inne potrzeby		
Tekst krótkiej odpowiedzi _____		

Dzięki takiemu rozwiązaniu możesz zaplanować z wyprzedzeniem, jakie potrzeby powinny zostać zrealizowane. W ten sposób np. możesz ustalić, ilu asystentów musi być w gotowości albo czy faktycznie potrzebujesz zatrudnić tłumacza języka migowego. Ustal jednak wcześniej z tłumaczem do kiedy możesz odwołać jego obecność. Jeśli rezerwujesz jego dostępność nie weźmie innego zlecenia, jeśli więc odwołujesz wydarzenie w ostatniej chwili (albo nikt potrzebujący takiego wsparcia nie przyjdzie na warsztat), tłumacz i tak powinien dostać wynagrodzenie za swoją gotowość do pracy.

Wybór przestrzeni warsztatowej

Wybierając przestrzeń, w której odbędą się warsztaty, sprawdź, czy osoba o ograniczonym poruszaniu się będzie miała do niej jak dotrzeć. Jeśli nie ma dojazdu rampą lub windą, może uda Ci się znaleźć salę na parterze budynku.

W miarę możliwości wybieraj miejsca, które są najbardziej dostępne – z łatwym dojazdem, w bliskości dostępnej toalety. Ale też przyjazne sensorycznie, to znaczy: sala ma dobrą akustykę, w której nie przeszkadzają dźwięki z zewnątrz oraz jest możliwość regulacji światła tak, by nie rozpraszało uwagi uczestników.

Ideałem byłaby sala z pętlą indukcyjną i taka, do której prowadzą linie prowadzące dla osób niewidomych.

Zadbaj o wygodne poruszanie się osób z niepełnosprawnością wzroku. Upewnij się, że na podłodze nie ma przeszkód, które mogłyby utrudniać przechodzenie. Ale też zwróć uwagę na ewentualne przeszkody na wysokości głowy – szczególnie niebezpieczne dla osób niewidomych – np. niskie stropy, łuki, podwieszane dekoracje, których osoba niewidoma nie wyczuje np. laską.

W czasie warsztatu postaraj się, żeby przestrzeń nie zmieniała się w trakcie, by osoba niewidoma miała stałe punkty, które pozwolą jej orientować się w pomieszczeniu.

Pomyśl o miejscach do siedzenia, tak żeby nikogo nie wykluczyć. Zajęcia prowadzone cały czas na stojąco mogą być dla niektórych trudne. Nie dla wszystkich też wygodne jest siedzenie na podłodze, nawet na poduszce. Warto pomyśleć o różnorodności miejsc do siedzenia, by dać wybór. Na przykład siedzimy w kręgu na dywanie, ale jeśli ktoś woli usiąść na krześle, to dostawimy do kręgu krzesło. Nie wskazuj konkretnych miejsc osobom z niepełnosprawnością. Jeśli w grupie jest osoba na wózku, niech ma możliwość wyboru miejsca, z którego dobrze będzie widzieć i słyszeć, co się dzieje.

Dla osób w spektrum autyzmu może być konieczne przygotowanie przestrzeni wyciszenia – miejsca blisko wydarzenia, gdzie w razie potrzeby można usiąść, jeśli podczas warsztatów poczuje się ona przebodźcowana. To nie musi być oddzielny pokój, ale warto uwzględnić przestrzeń cichą, z łagodnym światłem, gdzie można chwilę odpocząć.

Jeśli wynajmujesz przestrzeń do swoich działań, np. w ramach projektu, pytaj o najpełniejszą, możliwą maksymalną dostępność. Szukaj miejsc, które systemowo myślą o włączaniu różnych grup. Wspólnie podnośmy standardy i pokazujemy, że jest to właściwy kierunek.

Wybór materiałów do warsztatów

Materiały audiowizualne

Unikaj pokazywania dużej ilości slajdów czy zdjęć. Lepiej skupić się na kilku kluczowych dla tematu. Jeśli chcesz pokazać materiały wizualne w grupie, w której są osoby z niepełnosprawnością wzroku, pamiętaj, żeby je opisać w kilku słowach.

Możesz przygotować sobie krótkie opisy z wyprzedzeniem lub poprosić o pomoc kogoś, kto opíše je podczas zajęć. Warto skupić się na kluczowych elementach, czyli takich, które niosą ze sobą informacje, a których nie podaje tekst. Opisz obiekt od ogółu do szczegółu. Używaj prostej składni, żeby nikt nie pogubił się w skomplikowanych opisach. Nie bój się porównań i opisywania kolorów – dla osoby niewidomej kolory związane są z kontekstem kulturowym.

Jeśli chcesz pokazać film lub fragment innego nagrania, weź pod uwagę, że osoby niewidome powinny też usłyszeć, co widać w kadrze – nawet w kilku słowach, które wskazują na kluczowe elementy.

Jeśli jednak przekaz wizualny jest kluczowy – bo warsztaty dotyczą dzieła filmowego lub pokazywana jest projekcja spektaklu teatralnego – należałoby znaleźć kogoś, kto fachowo przygotowuje audiodeskrypcję. Może być ona wgrana przez lektora jako ścieżka do filmu lub odczytana na żywo podczas zajęć.

Prócz opisu czyli audiodeskrypcji warto też wykorzystać adaptacje dotykowe obrazu czy grafiki. Jeśli masz możliwość zamówienia lub przygotowania tyflografiki, będzie to bardzo pomocne dla osób niewidzących lub słabowidzących. Czasem może to być bardzo proste ułożenie wypukłych elementów, które pomagają zrozumieć kompozycję obrazu. Możesz wykorzystać różne faktury, skrawki tkanin, przedmioty, żeby oddać kluczowe elementy pracy.

Jeśli w filmie pojawiają się dialogi, a na warsztatach mogą pojawić się osoby niesłyszące – pamiętaj o napisach wgranych do filmu lub ścieżce dialogowej zapisanej na kartce.

Materiały drukowane

Przygotowując druki lub ulotki zwróć uwagę na drobne elementy, które sprawią, że będą one bardziej dostępne. Nie jest to przepis na uniwersalny druk, jednak podążenie za poniższymi uwagami sprawi, że wiele osób będzie mogło bez trudu go przeczytać.

Dla osób z niepełnosprawnością wzroku zaleca się tak zwany druk powiększony, czyli czcionkę o wielkości między 16 a 18 punktów. Dla grupy seniorów zastosowanie czcionki o wielkości minimum 12 punktów oraz zwiększona interlinia (o 25% w tekście i 50% między akapitami) będą już wystarczające. Powinien to być także jednoelementowy i bezszeryfowy krój pisma – najlepiej czcionki takie jak Arial, Calibri, Verdana, Tahoma czy Helvetica.

Niektórym osobom łatwiej skupić się na tekście, gdy zastosujemy wyrównanie tekstu do lewej strony. Oczywiście, nie zawsze da się tak zrobić, ale jest to mile widziane, gdy układ graficzny czy kompozycja tekstu na to pozwoli.

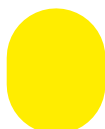
Ważny jest także kontrast kolorystyczny. Stosunek jasności tekstu do tła powinien wynosić co najmniej 4,5 do 1, a nawet 7 do 1. Najlepiej porozmawiać o tym z grafikiem, ale jeśli takiego nie masz, są strony internetowe, które ułatwiają określenie kontrastu (np. wyszukiwarka kontrastów [Color Contrast Analyzer](#)). Przede wszystkim pamiętaj, by tło pod tekstem było jednolite, nie może być wielobarwną grafiką czy zdjęciem.

Można także przygotować druk alfabetem Braille'a dla osób, które się nim posługują. Nie trzeba mieć wielu kopii; warto współpracować lokalnie z organizacjami pozarządowymi, oddziałem Polskiego Związku Niewidomych czy po prostu z osobami z niepełnosprawnością wzroku, które mogą taki tekst przygotować. Mogą też sprawdzić tekst przygotowany przez kogoś innego. Dzisiaj coraz mniej osób używa alfabetu Braille'a, alternatywą jest internetowa wersja ulotki (w doc, epub czy odpowiednio sformatowanym pdf), którą można otworzyć na swoim telefonie i przeczytać tzw. syntezą mowy.

Jeśli uczestnicy powinni podpisać jakieś dokumenty w związku z warsztatami (np. zgodę na wykonywanie zdjęć, listę obecności), upewnij się, że wiedzą, co podpisują. Osobie niewidomej przeczytaj dokument lub wyślij do przeczytania wcześniej mailem. Osoba, która komunikuje się w języku migowym, dla której język formularza nie będzie pierwszym językiem, będzie potrzebowała czasu na zapoznanie się z formularzem, może też potrzebować pomocy tłumacza.

Przebieg warsztatów

Dobry początek

Jeśli na zajęciach jest osoba z niepełnosprawnością wzroku, przedstaw się, kiedy podchodzisz, nawet jeśli już się spotkaliście. Zawsze zapytaj, nim zaczniesz kogoś prowadzić, np. żeby wskazać mu miejsce. Niech każda osoba czuje się bezpiecznie i pewnie. Zapytaj, czy potrzebna jest pomoc.

Na początku zajęć upewnij się, czy wszyscy poznali przestrzeń, w której będziecie pracować. Osobom niewidomym warto opisać pokrótce, gdzie jesteście, jak wygląda sala. Można to zrobić na początku zajęć lub indywidualnie, gdy kolejne osoby wchodzą do sali. Powiedz i pokaż gdzie są toalety, ustal, kiedy będą przerwy, tak żeby każdy mógł rozłożyć siły. Ustalcie z grupą, czy można pić w trakcie zajęć, kiedy można wyjść z sali. Wszystkie drobne sprawy organizacyjne nazwane wprost pomogą poczuć się bezpiecznie nie tylko osobom w spektrum autyzmu.

Warto zacząć warsztat od przedstawienia jego celu i planowanego przebiegu. Można ten plan rozpisać lub przygotować wcześniej na tablicy lub kartce widocznej dla wszystkich.

Bezpośrednia komunikacja

Zawsze zwracaj się bezpośrednio do osób biorących udział w zajęciach, a nie do tłumacza czy asystenta. Pamiętaj o kontakcie wzrokowym.

Jeśli pracujesz z osobami g/Głuchymi, zadбай o dobrą widoczność tłumacza polskiego języka migowego. Niech będzie blisko osoby prowadzącej, w dobrym oświetleniu, niezastłaniany przez nikogo. Warto przed rozpoczęciem spotkania ustalić z tłumaczem przebieg, by uwzględnić układ krzesel, zaplanować miejsca dla osób g/Głuchych. Być może – jeśli warsztaty są długie lub bardzo wymagające – konieczna będzie obecność drugiego tłumacza i trzeba będzie uwzględnić to w budżecie.

Kiedy podajesz polecenie, upewnij się, że wszystko jest jasne przed przystąpieniem do działania. Kiedy osoby g/Głuche zaczną pracować, mogą nie zauważyć, że tłumacz coś dopowiada.

Zwracaj uwagę na język, którego używasz. Jeśli chcesz włączyć osoby o różnych potrzebach, projektuj polecenia tak, żeby były jasne i zrozumiałe (unikaj abstrakcyjnych sformułowań). Nie skupiaj się na różnorodności ciał i możliwości, ale je uwzględniaj. Dawaj możliwość wyboru tempa, intensywności, szczególnie podczas zajęć ruchowych.

Możesz formułować polecenia tak, żeby nie tematyzować różnych potrzeb, ale brać je pod uwagę. Zamiast polecenia: „wstań i poczuj swoje stopy”, lepsze może być: „wyprostuj się i poczuj, jak rozkłada się ciężar Twojego ciała”.

Prowadzenie warsztatów

Opowiadaj, co pokazujesz. Na przykład: „Trzymam teraz duże pudełko, z którego wyciągam kolorowe piłki”. Opisz też ważne zmiany sytuacji, np. „Teraz wszedł Tomek, który przyszedł nam pomóc z kostiumami”; „Ten dźwięk to było przewracające się krzesło, ale nic się nie stało”.

Przed przystąpieniem do twórczego zadania warto opowiedzieć, jakie narzędzia czy materiały są do dyspozycji. Na przykład: „Mamy sznurki, taśmy, nożyczki. Tutaj jest urządzenie, które działa tak i tak”. Szczególnie ważne będzie to dla osób z niepełnosprawnością wzroku – pozwól im dotknąć materiałów, poznać je, nim przystąpią do pracy.

Jeśli wykorzystujesz projekcję, pokaz slajdów – upewnij się, czy wszyscy dobrze je widzą, czy kontrast i światło nie utrudniają widoczności, czy nic i nikt nie zasłania ekranu.

Jeśli w grupie jest osoba z niepełnosprawnością wzroku, wprowadź prosty opis (zgodnie ze wskazówkami powyżej, dotyczącymi podstawowych elementów

audiodeskrypcji), np. „Na zdjęciu jest grupa osób, które grają w piłkę”. Przeczytaj na głos tekst z planszy. Jeśli pokazujesz projekcję lub warsztaty dotyczą np. działań teatralnych, Ty lub osoba asystująca możecie siedzieć obok osoby niewidzącej i opowiadać jej, co się akurat dzieje.

Szukaj technik, które będą najlepsze dla danej grupy. Jeśli w grupie są osoby z różnym stopniem niewidzenia, ćwiczenia z powtarzania ruchów bez słów się nie sprawdzają. Lepsze będą konkretne instrukcje wypowiedziane na głos lub np. współpraca w parze, w której jedna osoba układa (za zgodą!) ciało partnera/partnerki w określone kształty. Taka zabawa w „rzeźbiarza” i „glinę” sprawdzi się też w grupie, gdzie mamy ograniczone sposoby komunikowania się, np. z osobami g/Głuchymi czy obcokrajowcami. Szczególnie jeśli grupa jest mieszana, a zależy nam na pracy w parach/grupach – szukanie sposobów pracy, które nie wymagają słów, będzie dobrym rozwiązaniem.

Nastaw się na różne przebiegi w realizacji zaplanowanego scenariusza. Elastyczność to ważna cecha. Reaguj na potrzeby uczestników. Może warto dodać dodatkowe ćwiczenia ruchowe, bo grupa dobrze na nie reaguje. Albo poszukać na szybko jakiejś pomocy dotykowej, bo polecenie jest niejasne. Nie bój się zmieniać planu, nawet jeśli scenariusz jest już sprawdzony i np. skonsultowany z ekspertem. Każda grupa i każdy warsztat będzie inny.

Ewaluacja

Warto zakończyć warsztaty zebraniem informacji zwrotnej od uczestników i uczestniczek. W ten sposób możesz dowiedzieć się, co zadziało dla danej grupy, które elementy są mocne, a które wymagają dopracowania lub zmiany.

Wykorzystaj obecność tłumacza języka migowego, aby zapytać osoby g/Głuche jeszcze w trakcie spotkania. Możesz też przygotować ankietę. Ważne, żeby dostosować formę zbierania informacji zwrotnej od osób, które są na warsztacie – jeśli wśród uczestników znajdą się osoby niewidome, nie możesz wybrać ankiety pisemnej. Możesz poszukać takiej formy przeprowadzenia ewaluacji, która wszystkich włączy. Na przykład zaproponować sposoby działania z kartką-ankietą na różne sposoby w zależności od tego, jaka jest odpowiedź na zawarte na kartce pytanie – zagiąć róg, przedrzeć kartkę, złożyć na pół itd.

Inną opcją jest przeprowadzenie ankiety w formie dostępnego formularza (np. Google lub Microsoft). Ważne jest, żeby w jasny sposób formułować pytania. Możesz też zaproponować spotkanie-rozмовę (np. w formie online) lub indywidualne rozmowy (np. telefoniczne) z poszczególnymi osobami.

Porozmawiaj też z zespołem, z którym pracowaliście nad warsztatem – osobami, które pełniły rolę asystentów, były twoimi partnerami lub nawet wsparciem technicznym. Pomyślcie, czy wszystkie etapy były dobrze zaopiekowane, czy liczba osób w zespole była wystarczająca, czy o czymś nie zapomnieliście.

Planowanie dostępności w organizacji

Czasem trudno jest znaleźć jeden standard dostępności. Może on być różny w zależności od kraju, wynika bowiem często z samych przepisów prawa na poziomie krajowym. A czasem indywidualna potrzeba nie da się uogólnić tak, by przyjąć standardowe rozwiązanie dla wszystkich. Poniższe propozycje wynikają z naszego doświadczenia i współpracy z osobami z niepełnosprawnościami przy tworzeniu dostępnej oferty instytucji kultury.

Audyty dostępności

Być może w Twojej instytucji jest już osoba, która zajmuje się tematem dostępności, na przykład koordynator dostępności. Często w podmiotach publicznych istnieje obowiązek lub dobra praktyka, by wyznaczyć przynajmniej jednego pracownika, który koordynuje ten temat. Jeśli tak, to poniższe uwagi rozważ z tą osobą.

Zajmując się edukacją kulturową czy animacją kultury możesz nie zdawać sobie sprawy, jaką dostępnością miejsca dysponuje Twoja organizacja.

Możesz sprawdzić, czy w Twojej instytucji istnieje na przykład plan realizowania dostępności. W niektórych krajach taki plan jest obowiązkowy, np. w Polsce każda instytucja administracji publicznej musi taki plan posiadać. Jeśli go nie ma, a jest to organizacja, w której stale prowadzisz warsztat, postaraj się o wykonanie audytu dostępności, czyli diagnozy, jakie elementy dostępności już posiadacie oraz o jakie należy jeszcze zadbać.

Audyt dostępności najlepiej wykonać osobno dla przestrzeni architektonicznej, osobno dla stron internetowych i aplikacji, a osobno dla sposobu komunikowania się i promocji. Ocena tych obszarów wymaga z reguły innej wiedzy i kompetencji, dlatego wykonać ją może inny ekspert, choć w ramach jednej organizacji. Zaleca się, by wśród oceniających były osoby z niepełnosprawnościami, by praktycznie odwiedziły Twoją instytucję, wzięły udział w Twoim warsztacie, zakupiły bilet czy skorzystały z innej usługi.

Problemem audytów dostępności jest ich znaczny koszt, często wychodzący poza możliwości finansowe instytucji. W takiej sytuacji współpraca z lokalnym środowiskiem osób z niepełnosprawnościami jest kluczowa. Mogą oni, nawet nie będąc ekspertami, ocenić Twoje działania i organizację z punktu widzenia użytkownika. Pamiętaj tylko, że także taka praca wymaga wynagrodzenia oraz że informację o tym, jak dostępna jest Twoja instytucja, należy opublikować na stronie internetowej razem z informacją kto i w jaki sposób dokonał takiej oceny.

Przygotowanie opisu instytucji na dostępnej stronie internetowej

Na dostępnej stronie internetowej umieść przynajmniej następujące informacje:

- opis dostępności drogi dojazdu do Twojej instytucji – z podkreśleniem barier, którymi może być nawet kostka brukowa czy próg o wysokości 3 cm. Warto podać odległości od najbliższych przystanków komunikacji publicznej, aby można było ocenić wysiłek konieczny, by pokonać ten dystans;
- opis wejścia do budynku (czy osoba natrafi tam na schody, progi, nietypową wysokość klamki czy uchwyty otwierającego, stronę otwierania się drzwi) oraz rozkład holu głównego – ze szczególnym zwróceniem uwagi na to, w którym kierunku się należy się udać, by trafić do sekretariatu, portierni, bezpośrednio do Twojej sali warsztatowej;

- informacja, gdzie w budynku znajdują się toalety i czy są dostępne, to znaczy, czy może skorzystać z nich osoba poruszająca się na wózku (odpowiednia przestrzeń i uchwyty, wysokość umywalki, luster czy pojemników z mydłem i ręcznikami) lub osoba z niepełnosprawnością wzroku (np. oznaczenia kontrastowe i dotykowe – wypukłe, w alfabecie Braille’a). Osoby g/Głuche zasadniczo nie potrzebują specjalnego wyposażenia toalet, choć możesz zwrócić uwagę na to, czy w toaletach znajdują się świetlne sygnalizatory pożarowe. Toaleta to miejsce, w którym osoba g/Głucha przebywa samotnie i potrzebuje sygnału wizualnego, który ostrzega ją przed niebezpieczeństwem;
- ważne jest, by umieścić na tej podstronie dane kontaktowe do osoby, która może odpowiedzieć na pytania dotyczące dostępności; jeśli to możliwe, może to być także osoba, która będzie w stanie asystować od przystanku komunikacji publicznej do i/lub po budynku;
- dane kontaktowe, czyli adres email oraz telefon komórkowy przyjmujący komunikację SMS, z tej formy korzystają często osoby g/Głuche, które wolą krótsze formy pisane;

Pamiętaj, że poczucie bezpieczeństwa podczas wizyty w Twojej instytucji osoba z niepełnosprawnością buduje poprzez stronę internetową. Oczekuje więc ona pełnych i uczciwych informacji, czyli takich, które mówią także o tym, co nie jest dostępne w Twojej instytucji, informacji o możliwych barierach, które można napotkać.

Strona internetowa musi być zaplanowana i zrealizowana zgodnie z aktualnym standardem WCAG (w Polsce jest to obecnie standard WCAG 2.1 AA). Najlepiej porozmawiać o tym z informatykiem, ale warto zaprosić osobę niewidomą, która będzie mogła przejrzeć Waszą stronę internetową pod kątem dostępności i w ten sposób pomóc Wam zaprojektować sposób udostępniania.

Oznaczenia w dostępnej sali warsztatowej

Twoja sala warsztatowa, aby była dostępna, także powinna posiadać oznaczone wejście. Dobrze, jeśli drzwi wyróżniają się kolorem z tła korytarza. Jeżeli to możliwe, na podłodze w sali warto oznaczyć ciąg komunikacyjny do toalety lub innych punktów linii w kontrastowym kolorze. Często stosuje się także wypukłe linie, są wyczuwalne dla osoby poruszającej się z laską. Można także stosować opisy dużą, kontrastową czcionką, umieszczane na ścianie na wysokości wzroku.

Schody i stopnie należy oznaczać kontrastem. Nie musi to być jaskrawożółty kolor, ale kontrast powinien być znaczący, min. 4,5:1.

Najlepsze jest równomierne i łagodne oświetlenie. Natężenie światła można uzgodnić z uczestnikami warsztatu.

Pamiętaj zatem o weryfikacji dostępności sali, w której prowadzisz zajęcia, ale także o dostępności budynku i jego otoczenia. Informacje te przekazuj swoim odbiorcom w sposób klarowny i uczciwy. Sprawdź, czy informacje te są już przygotowane w Twojej instytucji. Taki opis, wykonany raz, może służyć wielu osobom, należy go jednak aktualizować, by uniknąć zaskoczenia przez planowany lub nieplanowany remont czy zmianę na szlaku komunikacyjnym.

Podstawowe zasady projektowania uniwersalnego

W kontekście projektowania przedmiotów i rozwiązań architektonicznych funkcjonuje pojęcie projektowania uniwersalnego, dzięki któremu nasze działania ma charakter dostępny. W myśl art. 2 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, projektowanie uniwersalne dotyczy rozwiązań, które są użyteczne w jak największym zakresie dla wszystkich, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznych zmian.

Poniżej znajdziesz siedem zasad projektowania uniwersalnego. Każdą z nich próbujemy odnieść do projektowania warsztatów, traktując jako inspirację do całościowego spojrzenia na uniwersalną edukację kulturową:

- 1. Równy dostęp** – wychodząc z założenia, że każdy człowiek powinien mieć równy dostęp do wszystkich elementów środowiska, a więc przestrzeni, budynków, przedmiotów, środków transportu, podobnie możemy spojrzeć na nasze działania edukacyjne.

Proponowane przez nas warsztaty powinny być otwarte na wszystkich odbiorców, którzy mają prawo wziąć w nich udział ze względu na swoje zainteresowania, pasje, potrzeby. Często praktyką jest planowanie konkretnych warsztatów np. dla grupy osób z niepełnosprawnością wzroku. W myśl równego dostępu zakładamy stworzenie możliwości uczestnictwa w każdym wydarzeniu, jeśli tylko pojawi się zainteresowana nim osoba.

- 2. Elastyczność użytkowania** – projektowanie uniwersalne zakłada różne możliwości użycia przedmiotów czy przestrzeni z uwzględnieniem możliwości i potrzeb użytkowników.

W tym kontekście np. o sali warsztatowej możemy myśleć jako przestrzeni, która będzie się zmieniać w zależności od preferencji użytkowników – ma różne warianty miejsc do siedzenia (na podłodze, na krześle z oparciem, na miękkiej pufie) albo tablicę czy inne miejsce do zapisywania, które uwzględnia różne wysokości (dziecka, osoby dorosłej, osoby na wózku). Podobnie możemy myśleć o realizacji zadania, tak dobierając polecenia czy materiały do pracy, aby poszczególne osoby mogły realizować je w sposób, który będzie dla nich najwygodniejszy lub po prostu możliwy.

- 3. Prosta i intuicyjna obsługa** – w myśl tej zasady funkcje przestrzeni i przedmiotów powinny być łatwe do zrozumienia, niezależnie od doświadczenia, wiedzy, umiejętności językowych czy poziomu koncentracji użytkownika.

W odniesieniu do warsztatów kluczowe będzie myślenie o jasności przekazu – zarówno tekstów informacyjnych o samych warsztatach, jak i poleceń, zadań, opisów, kart pracy. Skupiamy się na nieskomplikowanej składni, unikajmy zdań wielokrotnie złożonych. Nie znaczy to, że powinniśmy unikać np. fachowych terminów, ale jeśli się pojawiają, to z jasną, czytelną definicją. Podobnie bardziej włączające będą te narzędzia czy techniki działań manualnych, które nie wymagają specjalistycznej obsługi.

- 4. Zauważalna informacja** – ważne, aby najważniejsze informacje były dostępne dla użytkowników niezależnie od warunków otoczenia lub ich zdolności sensorycznych.

Szukamy takich sposobów działania, w których np. wyłączenie któregoś ze zmysłów nie powoduje zakłóceń w komunikacji. Jeśli podczas zajęć pojawia się istotny przekaz wizualny (np. obraz lub napis), powinien znaleźć się też jego odpowiednik werbalny (audiodeskrypcja, odczytanie słów). Czy odwrotnie – jeśli włączamy do zajęć jakiś dźwięk (polecenie, nagranie głosu, muzyka itd.), powinien być jego

odpowiednik wizualny (tłumaczenie na język migowy, transkrypcja nagrania, napisy dla niesłyszących itd.).

- 5. Tolerancja na błędy** – w założeniu projekt minimalizuje zagrożenia i negatywne skutki związane z przypadkowym lub błędnym bądź niezamierzonym użyciem.

W sytuacji działań edukacyjnych szukajmy takich przestrzeni, narzędzi czy materiałów, które będą bezpieczne dla osoby, która ich używa, a równocześnie takich, które zmniejszają ryzyko ich trwałego uszkodzenia czy zniszczenia. Na przykład nie mają ostrych krawędzi czy nie łączą się z ryzykiem upadku z wąskiej powierzchni.

- 6. Niewielki wysiłek fizyczny** – projektowanie uniwersalne zakłada takie myślenie o przestrzeni czy przedmiotach, aby korzystanie z nich było efektywne, wygodne i wymagało minimalnego wysiłku użytkownika.

W myśl tej zasady zarówno dotarcie, jak i uczestniczenie w warsztatach nie powinno zakładać wielkiego zaangażowania sił fizycznych. Pod tym kątem powinniśmy wybierać miejsce, gdzie planujemy działania (unikając schodów, ciężkich do otwarcia drzwi), ale też zakładając, że to poszczególne osoby podczas warsztatów będą mogły decydować o ilości wkładanego wysiłku – czasie uczestniczenia w ćwiczeniu lub odpoczynku, jeśli zadanie byłoby zbyt wymagające.

7. Wymiary i przestrzeń dostępne oraz użyteczne –

ta zasada zakłada uwzględnienie odpowiedniej wielkości i przestrzeni przewidzianej do podejścia, działania i wykorzystania przedmiotu, niezależnie od wielkości, postawy lub mobilności użytkownika.

Przede wszystkim warto mieć na uwadze odległości w przestrzeni, które dają łatwość w poruszaniu wszystkim użytkownikom, np. umożliwiają przejazd wózkiem. Przykładowo planowana trasa spaceru będzie unikać niedostępnych krawężników czy schodów. Przestrzeń, w której odbywa się spotkanie, nie ma dodatkowych utrudnień np. w postaci nierównej nawierzchni, nie wymaga wspięcia się, np. na podest itd.

Te przykłady mają być tylko inspiracją do przyjrzenia się projektowanym przez nas działaniom, tak żeby uwzględniały jak najwięcej różnorodnych potrzeb. Przekierowują one uwagę z myślenia **kogo mogę zaprosić** na moje warsztaty na myślenie o tym, **kogo wykluczę**, jeśli zorganizuję je w taki sposób, w tej przestrzeni.

Podsumowanie

Widzisz zatem, że dostępność to wrażliwe, świadome i z wyobraźnią planowanie i wykorzystywanie zasobów organizacji czy instytucji. To nie tylko odpowiadanie na potrzeby drugiej osoby, ale także analiza możliwości działania instytucji w tym kierunku.

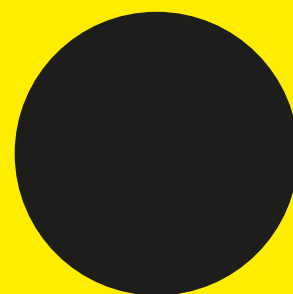
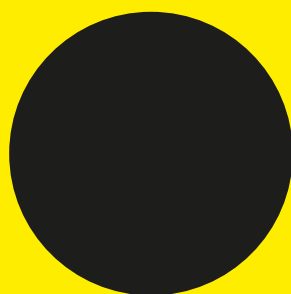
Warsztaty edukacji kulturowej to wyjątkowy obszar dostępności, ponieważ jej celem jest budowanie społeczności wzmacniającej się wzajemnie. Dostępne zajęcia edukacji kulturowej to ogromna szansa na uświadomienie społeczeństwu obecności osób z niepełnosprawnościami w codziennej przestrzeni publicznej. A z drugiej strony, to budowanie świadomości społecznej wśród osób z niepełnosprawnościami, przeciwdziałanie samowykluczeniu.

Zacznij działać, zrób pierwszy krok.

Publikacja powstała w ramach projektu „Youth Learning Through Arts”, zainicjowanego i współtworzonego od wiosny 2021 roku przez Stowarzyszenie Fińskich Dziecięcych Centrów Kultury (ang. Association of Finnish Children’s Cultural Centers), przy międzynarodowym wsparciu organizacji partnerskich z Polski, Finlandii i Słowenii.

Partnerami projektu są: Małopolski Instytut Kultury w Krakowie, Ośrodek Dokumentacji Sztuki Tadeusza Kantora CRICOTEKA (Polska); Fińskie Stowarzyszenie Ochrony Przyrody Luonto-Liitto (Finlandia); Młodzieżowe Centrum Kultury Pionirski Dom, Stowarzyszenie kulturalne IMPRO (Słowenia).

Projekt ma na celu wypracowanie nowych metod edukacji przez sztukę, promocję tych rozwiązań oraz ich zastosowanie w różnych współczesnych kontekstach społecznych i artystycznych – jak kryzys klimatyczny i środowiskowy, sztuki performatywne czy dostępność dla osób ze szczególnymi potrzebami.

AUTORZY PUBLIKACJI:

Barbara Pasterak, Tomasz Włodarski

KONSULTACJE:

Natalia Kaczor, Jakub Studziński

WSPÓŁPRACA:

Justyna Droń, Katarzyna Dzigańska, Weronika Idzikowska, Anna Rejowska

**Sztuka różnorodności
w edukacji kulturowej****WYDAWCA:**

Małopolski Instytut Kultury w Krakowie
30-233 Kraków, ul. 28 Lipca 1943 17C
tel. 12 422 18 84, www.mik.krakow.pl

DYREKTORKA:

Joanna Orlik

REDAKCJA I KOREKTA:

Martyna Tondera-Łepkowska

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD:

Maciej Grochoł. Zuckermelodien

TŁUMACZENIE:

Biuro Tłumaczeń Specjalistycznych Atominium

NADZÓR GRAFICZNY:

Kira Pietrek

ISBN 978-83-61406-42-6

Kraków 2022

Publikacja nieprzeznaczona do sprzedaży, dostępna na międzynarodowej licencji Creative Commons: Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Na tych samych warunkach 4.0 (CC BY-NC-SA 4.0).

Publikacja powstała w ramach projektu „Youth Learning Through Arts”

Projekt współfinansowany w ramach programu Unii Europejskiej Erasmus +

YOUTH LEARNING THROUGH ARTS

Realizacja:

małopolski
instytut
kultury

mik

INSTYTUCJA KULTURY
WOJEWÓDZTWA
MAŁOPOLSKIEGO

MAŁOPOLSKA

Finansowanie:

Projekt współfinansowany w
ramach programu Unii Europejskiej
„Erasmus+”

Partnerzy:

cricoteka

LASTEN JA NUORTEN
TAIDEKESKUS
artcentre.fi

NUORI
TAIDE

 Luonto-
Litto

 društvo
impro

PIONIRSKI DOM